CC BY NC

Oide

Ardteistiméireacht

Gníomhú ar son na hAeráide agus Forbairt Inbhuanaithe

Torthaí Foghlama

Snáithe 1: Córais an Domhain, Beatha, agus an Timpeallacht

Foghlaimíonn an scoláire faoi	Ba cheart go mbeadh sé ar chumas an scoláire
1 Córais an domhain: geoisféar, bithsféar, críoisféar, hidrisféar, atmaisféar. Éiceachórais dhomhanda: talún, muirí, fionnuisce, faoi thalamh. Idirnaisc éagsúla lena n-áirítear timthriall carbóin agus timthriall an uisce. **2** Tosca nádúrtha a mbíonn tionchar acu ar aeráid an Domhain: brúchtaí bolcánacha, cruthú na n-aigéan, gníomhaíocht phlátaí teicteonacha, éabhlóid na Beatha, athruithe ar dhéine sholas na gréine, athruithe malla i bhfithis an Domhain, cruthú breoslaí iontaise. **3** Iarmhairt ceaptha teasa nádúrtha agus fheabhsaithe. Gáis ceaptha teasa lena n-áirítear CO2, N2O, CH4, gal uisce. **4** Gníomhaíochtaí a chuireann le hastaíochtaí náisiúnta agus domhanda, lena n-áirítear: iompar, tionsclaíocht, talmhaíocht, teicneolaíocht, dó breoslaí iontaise, dífhoraoisiú, athrú ar úsáid talún. **6** Príomhspreagthaí an chaillteanais bithéagsúlachta: athrú ar úsáid na farraige agus na talún, saothrú díreach, acmhainní nádúrtha, an t-athrú aeráide, truailliú, speicis neamhdhúchasacha ionracha. **7** Sonraí tánaisteacha, lena n-áirítear: athrú teochta le himeacht ama, leibhéil frasaíochta, leibhéil gás ceaptha, easa an atmaisféir, leibhéil farraige ag ardú, fianaise stairiúil. **8** Teorainneacha pláinéadacha mar chreat chun cur síos a dhéanamh ar an gcaoi ar féidir le beatha an duine a bheith faoi bhláth laistigh de theorainneacha chórais an Domhain. An chaoi a dtiocfaidh athrú mór ar an timpeallacht mar thoradh ar theorainneacha pláinéadacha a shárú. **9** An chaoi a bhfuil éiceachórais shláintiúla idirspleách le: cosaint ar thionchair, an athraithe aeráide, slí bheatha, sláinte agus fóillíocht, luach aeistéitiúil, cultúr, cearta an duine a réadú, srl. **10 & 11** Tionchar tosca timpeallachta ar cheann amháin ar a laghad díobh seo a leanas in éiceachóras áitiúil: aer, ithir, uisce, bithéagsúlacht. Suirbhéanna éiceolaíochta – sonraí cáilíochtúla agus cainníochtúla a bhailiú. **12** Feachtais ar son chearta an dúlra, lena n-áirítear ról na bpobal dúchasach maidir le cearta dlíthiúla an dúlra a bhunú go rathúil.	**1 Breac-chuntas a thabhairt a**r chórais an Domhain agus ar na naisc idiréiceachórais dhomhanda. **2** Tosca nádúrtha a **aithint** a imríonn tionchar ar aeráid an Domhain ó cruthaíodh an domhan. **3** An iarmhairt ceaptha teasa a **mhíniú.** **4 Iniúchadh** a dhéanamh ar ghníomhaíochtaí is cúis leis an éifeacht ceaptha teasa fheabhsaithe. **5** Coincheap an Antrapaicéinigh a **phlé.** **6** An chaoi a bhfuil caillteanas bithéagsúlachta ag tarlú mar gheall ar roinnt príomhspreagthaí a **léiriú.** **7** An fhianaise maidir le téamh domhanda atá spreagtha ag an duine a **léiriú,** trí úsáid a bhaint as sonraí tánaisteacha. **8 Achoimre** a thabhairt ar choincheap na dteorainneacha pláinéadacha. **9 Cur síos a dhéanamh a**r an gcaoi a bhfuil éiceachóras áitiúil roghnaithe agus folláine an duine ag brath ar a chéile. **10** Tionchar tosca timpeallachta ar éiceachóras áitiúil roghnaithe a **imscrúdú**, sonraí príomhúla a bhailiú agus a úsáid chun tacú le conclúidí. 11 **Breac-chuntas a thabhairt** ar ghníomhartha is féidir a dhéanamh chun an t-éiceachóras áitiúil roghnaithe a chosaint nó a fheabhsú. **12** Argóintí ar son chearta an nádúir a **phlé.**

Snáithe 2: Daoine, Cumhacht, agus Áit

Foghlaimíonn an scoláire faoi	Ba cheart go mbeadh sé ar chumas an scoláire
1 Cáintí ar fhorbairt agus ar fhorbairt inbhuanaithe. Bunús agus amlínte choincheap na hinbhuanaitheachta. **2** Nádúr trasnach na héagóra aeráide agus na n-éagóracha eile. Difríochtaí i gcéimíocht shóisialta agus cumhacht atá faoi thionchar ag eitneachas, inscne, stádas socheacnamaíoch, srl. **3** Idirghníomhú gníomhartha socheacnamaíocha, institiúideacha agus teicneolaíocha agus an ról atá acu sin ar an timpeallacht, lena n-áirítear: geilleagar fáis agus caipitleachas, eastóscachas, corparáid agus neamhchothroime cumhachta, coilíneachas, ciníochas timpeallachta, ciníochas, cur faoi chois cearta daonna, éagothroime rachmais, éagothroime inscne. **4** An difríocht idir iompraíochtaí pearsanta agus athruithe sistéamacha níos leithne ar gá dóibh tarlú. Cineálacha éagsúla iompraíochtaí pearsanta a bheith ar fáil. Pribhléid grúpaí éagsúla beart a dhéanamh thar ghrúpaí eile. Róil an gnímh aonair agus na comhghníomhaíochta. **5** Foinsí fianaise amhail: ailt nuachta, na meáin shóisialta, fianaise ó dhaoine aonair/grúpaí, cuairt áitbhunaithe, gníomhaíochtaí agus tionscnaimh reatha nó roimhe seo. **6** Pobail nuálacha atá ag tabhairt faoi réiteach fadhbanna rannpháirtíochta. **7** Cúiseanna a gcuirtear nó nach gcuirtear cinntí beartais i bhfeidhm: páirtithe leasmhara atá páirteach, rialtais agus institiúidí le cumhacht, leasanna dílsithe, cinnteoireacht a bhfuil athrú dearfach nó diúltach i gceist léi, tosca ar féidir leo tionchar a imirt ar chinnteoireacht lena n-áirítear: idé-eolaíocht pholaitiúil, próisis reachtaíochta, stocaireacht, luachanna cultúrtha feachtasaíocht na cosmhuintire. **8** Aistriú cóir in earnáil agus i suíomh ar leith. **9** An chaoi a n-imríonn earnáil tionchar ar an gcomhshaol agus bealaí chun an sprioc maidir le haistriú cóir a bhaint amach. Fostaíocht sna hearnálacha – deiseanna oibre le hionchuimsiú sóisialta a chur chun cinn. Iompar – eitlíocht, loingseoireacht, poiblí, príobháideach. Talmhaíocht – éilimh bheartais agus chostais ar earnáil na feirmeoireachta, táirgeadh talmhaíochta méadaithe, gluaiseacht almhaíochta athghiniúnach. Cónaithe – tógáil, rátáil fuinnimh tithe, iarfheistiú.	**1** Coincheap na forbartha inbhuanaithe a **phlé**. **2 Léirthuiscint** a bheith ann ar an gcaoi a dtéann difríochtaí i gcéimíocht shóisialta agus i gcumhacht sa tsochaí i bhfeidhm ar chumas gníomhaithe. **3 Breac-chuntas** a thabhairt ar bunchúiseanna na héagóra aeráide agus iad a shainaithint. **4 Imscrúdú** a dhéanamh ar thionchar agus ar an éifeachtacht a bhaineann le hiompar pearsanta maidir le hiarmhairtí diúltacha ar an gcomhshaol a laghdú; comparáid a dhéanamh le comhghníomhaíochtaí a bhfuil sé mar aidhm acu athruithe córasacha níos leithne a bhaint amach trí aghaidh a thabhairt ar bhunchúiseanna. **5 Iniúchadh** a dhéanamh ar éifeachtacht ghníomh aeráide nó inbhuanaitheachta i suíomh scoilbhunaithe nó áitiúil. **6 Comparáid** a dhéanamh idir an chaoi a bhfuil pobal nuálach in Éirinn agus pobal nuálach ón Domhan Theas ag dul in oiriúint d'éifeachtaí an athraithe aeráide. **7 Measúnú** a dhéanamh ar chur i bhfeidhm cinnidh beartais náisiúnta in Éirinn a bhfuil tionchar aige ar an gcomhshaol, agus tionchar tosca eacnamaíocha, polaitiúla, cultúrtha agus eiticiúla ar an gcinneadh beartais á chur san áireamh. **8 Achoimre** a thabhairt ar choincheap na n-aistrithe córa; sampla d'aistriú cóir in Éirinn a shainaithint. **9 Scrúdú** a dhéanamh ar an gcuma a bheadh ar aistriú cóir do na hearnálacha seo a leanas in Éirinn: iompar, cónaithe, talmhaíocht.

Snáithe 3: Naisc Dhomhanda

Foghlaimíonn an scoláire faoi	Ba cheart go mbeadh sé ar chumas an scoláire
2 Gluaiseachtaí ceartais aeráide, lena n-áirítear sampla sonrach amháin ón Domhan Thuaidh agus ón Domhan Theas. **3** Gluaiseachtaí ceartais aeráide, lena n-áirítear sampla sonrach amháin ón Domhan Thuaidh agus ón Domhan Theas. **5** Barántúlacht agus iontaofacht na meán cumarsáide: na meáin chlóite, na meáin chraolta agus dhigiteacha (na meáin shóisialta san áireamh). Cumarsáid maidir le ceartas aeráide. Tionchar agus rialú na meán faoin méid a thuairiscíonn siad agus ar an gcaoi a dtuairiscíonn siad ar chúrsaí ceartais aeráide. Ról na comhpháirtíochta maidir le dúshlán a thabhairt faoi insintí éagsúla. **8** Todhchaíochtaí féideartha a léiríonn cuir chuige eolaíocha, teicneolaíocha agus dúlrabhunaithe. Machnamh criticiúil ar na tionchair dhearfacha agus dhiúltacha a bhíonn ann mar gheall ar réitigh. Fuinneamh in-athnuaite, lena n-áirítear cumhacht ghaoithe, grianchumhacht, cumhacht hidrileictreach, cumhacht gheoiteirmeach. Éifeachtúlacht uisce, lena n-áirítear caomhnú, úsáid fhreagrach, bonneagar. Ceapadh carbóin, lena n-áirítear. Bitheolaíoch – stóráil carbóin i bportaigh, i bhforaoisí, in ithreacha, in aigéin. Geolaíoch – stóráil fhadtéarmach carbóin i gcarraigeacha scagacha. **10** Gealltanais idirnáisiúnta a rinneadh mar chuid de Chreat-Choinbhinsiún na Náisiún Aontaithe maidir leis an Athrú Aeráide (UNFCCC) agus de Chomhdháil na bPáirtithe (CP).	**1 Breac-chuntas a thabhairt** ar na cineálacha cuir chuige eacnamaíocha seo a leanas i leith na forbartha inbhuanaithe, lena n-áirítear gné dhearfach agus ghné dhiúltach amháin ar a laghad: caipitleachas, dífhás, bithgheilleagar, eacnamaíocht taoschnónna, geilleagar ciorclach. **2 Éilimh** agus éachtaí na ngluaiseachtaí ceartais aeráide a fhiosrú. **3 Cur síos a dhéanamh** ar bhunús agus ar rúin na Spriocanna Forbartha Inbhuanaithe (SFInna). **4** Na coincheapa seo a leanas a **shainmhíniú** i ndáil le cumarsáid maidir le hathrú aeráide**:** mífhaisnéis, bréageolas, snas glas. **5** An chaoi a gcuirtear saincheist a bhaineann le ceartas aeráide in iúl sna meáin éagsúla a **mheas,** agus cruinneshamhlacha an domhain pholaitiúil, eacnamaíoch agus chultúrtha á gcur san áireamh. **6 Breac-chuntas a thabhairt** ar a bhfuil i gceist le maolú agus oiriúnú don athrú aeráide, fiachas aeráide, fiachas éiceolaíoch, caillteanas agus damáiste aeráide. **7** Coincheapa an mhaolaithe agus oiriúnaithe don athrú aeráide ó thaobh an cheartais aeráide de a **phlé.** **8 Plé** a dhéanamhar conas is féidir le réitigh difriúla geilleagair a dhícharbónú, lena n-áirítear fuinneamh in-athnuaite, éifeachtúlacht uisce, ceapadh carbóin. **9** Ról na gcur chuige dúlrabhunaithe a **iniúchadh** maidir le geilleagair a dhícharbónú. **10 Scrúdú** a dhéanamh ar an tionchar atá ag gealltanais idirnáisiúnta maidir le hastaíochtaí gás ceaptha teasa a laghdú ar fhorbairt beartais in Éirinn, an rannpháirteachas atá ag teastáil ó Éirinn chun na gealltanais sin a bhaint amach.

Snáithe 4: Tascanna Foghlama Feidhmí

Tasc Foghlama Feidhmí 1: Plé a dhéanamh ar ghníomhú ar son na haeráide agus forbairt inbhuanaithe

Foghlaimíonn an scoláire faoi	Ba cheart go mbeadh sé ar chumas an scoláire
1 An chaoi a spreagann luachanna dearcthaí agus meonta an duine aonair chun tacú le nó gan tacú le hinbhuanaitheacht san am i láthair agus sa todhchaí. Tionchar na dteachtaireachtaí ó fhógraíocht, na meáin, cuideachtaí, idé-eolaíocht eacnamaíoch. **2** An chaoi a bhfuil luachanna éagsúla ag grúpaí agus daoine aonair éagsúla. An chaoi a dtéann córais luachanna i bhfeidhm ar an tuiscint atá ag daoine, pobail, sochaithe éagsúla (lena n-áirítear pobail dhúchasacha), ar an nádúr anois agus san am atá caite. **3** Scileanna éascaithe: éisteacht ghníomhach, feasacht ar iompar daoine eile, féinfheasacht, ceistiú, coimhlint a bhainistiú, srl., rannpháirtíocht agus guth gach duine atá ag glacadh páirt i bplé a spreagadh, bacainní féideartha ar rannpháirtíocht a bhaint.	**1 Comparáid a** dhéanamh idir an chaoi a bhfuil luachanna éagsúla ag daoine, lena n-áirítear a chuid luachanna féin, atá mar bhonn ag a ndearcthaí agus a meonta maidir le gníomhú ar son na haeráide agus forbairt inbhuanaithe. **2 Plé** a dhéanamh ar conas is féidir le luachanna a bhaineann leis an nádúr athrú idir ó dhuine go duine agus thar am. **3** Plé cuimsitheach maidir le gníomhú ar son na haeráide agus forbairt inbhuanaithe a **éascú**

Tasc Foghlama Feidhmí 2: Taighde a dhéanamh ar ghníomh

Foghlaimíonn an scoláire faoi	Ba cheart go mbeadh sé ar chumas an scoláire
1 Sainmhínithe éagsúla ar cheartas aeráide. An chaoi ar féidir leis an gceartas aeráide bonn eolais a chur faoi ghníomhartha pearsanta agus grúpa. An chaoi a dtéann athrú aeráide i bhfeidhm ar dhaoine ar bhealach difriúil ag brath ar thosca amhail aois, saoránacht, eitneacht, stádas sóisialta a shíltear, tíreolaíocht, inscne, srl. **2** Gníomhartha ó leibhéal áitiúil go leibhéal domhanda. Naisc idir gníomhartha nua-aimseartha agus bunchúiseanna stairiúla. Éagsúlacht agus réimse foinsí. Conas a d'fhéadfadh easpa ionsonraí nó claontacht a bheith ag baint le foinsí. **3** Leibhéil rialtais agus rialachais atá oiriúnach don ghníomh roghnaithe. Scrúdú a dhéanamh ar chaidrimh chumhachta. Cumas gníomhúcháin polaitiúil an phobail le córais a thabhairt chun cuntais, athruithe a éileamh, agus gníomhartha a dhéanamh ar bhealaí inbhuanaithe nó neamh-inbhuanaithe iad féin.	**1 Iniúchadh** a dhéanamh ar na bríonna agus na prionsabail a bhaineann le ceartais aeráide **2 Taighde** a dhéanamh ar ghníomh a thugann aghaidh ar an athrú aeráide nó atá ina chúis leis, agus le forbairt neamh-inbhuanaithe; foinsí éagsúla faisnéise a mheas, lena n-áirítear sonraí tánaisteacha. **3 Míniú** a thabhairt ar an ról atá ag córais pholaitiúla agus eacnamaíocha ar iompar agus ar ghníomhartha inbhuanaithe.

Tasc Foghlama Feidhmí 3: Eispéireas nádúrbhunaithe a cheapadh

Foghlaimíonn an scoláire faoi	Ba cheart go mbeadh sé ar chumas an scoláire
1 Saincheisteanna áitiúla daoine, cumhachta agus áite atá ábhartha nó tábhachtach. Rialtais, grúpaí cumhachtacha nó comhlachtaí atá ag cur bac nó moill le gníomhú ar son na haeráide nó comhlachtaí a chumasaíonn gníomhú ar son na haeráide agus a bhfuil roghanna eile á bhfiosrú acu. **2** Anailís a dhéanamh ar shonraí (idir phríomhúil agus tánaisteach) agus teacht ar chonclúidí. **3** Úsáid a bhaint as fianaise leis an bpobal a chur ar an eolas faoi na naisc atá ann idir an nádúr agus córais pholaitiúla, eacnamaíocha agus shoch-chultúrtha. **4** Eispéireas a ullmhú chun ligean do dhaoine nasc a dhéanamh leis an nádúr mórthimpeall orthu.	**1 Anailís** a dhéanamh ar aincheisteanna comhaimseartha a bhaineann le húsáid talún nó nádúir in Éirinn, ag smaoineamh ar an gcumhacht atá ag grúpaí éagsúla maidir leis an toradh a shocrú. **2 Anailís a dhéanamh ar shonraí** (cáilíochtúil / cainníochtúil) le patrúin agus naisc a aithint. **3** A chuid torthaí taighde agus iniúchta a **eagrú** agus a **chur in iúl** ar bhealaí cuí a oireann don fheidhm agus don lucht éisteachta, le téarmaíocht agus léiriúcháin ábhartha in úsáid. **4** Eispéireas rannpháirtíochta a **dhearadh,** bunaithe ar a chuid torthaí taighde agus imscrúdaitheacha, a fheabhsaíonn caidrimh an phobail leis an nádúr; na buntáistí a bhaineann le bheith sa nádúr agus ceangal leis an nádúr a aithint.

Snáithe 4: Tascanna Foghlama Feidhmí

Foghlaimíonn an scoláire faoi	Ba cheart go mbeadh sé ar chumas an scoláire
1 Strategies including: lobbying, community organising, trade union organising, legal actions, civil disobedience, boycott, creative arts, expression. Strategies employed by indigenous activists or groups, NGOs, civil society groups, etc. **2** A given issue they wish to address related to climate action and sustainable development.	**1** Straitéisí a mbaineann grúpaí agus gluaiseachtaí sóisialta úsáid astu d'fhonn ceartas aeráide a **shaothrú a aithint** le hathrú a bhaint amach, ag cur eolas áitiúil a bailíodh óna phobal san áireamh. **2 Taighde** a dhéanamh agus cur síos a dhéanamh ar fhadhb a bhaineann leis an tsaincheist. **3** Gníomh féideartha a **phleanáil** agus a **dhearadh** chun aghaidh a thabhairt ar an bhfadhb. **4** Na straitéisí agus na hacmhainní atá ag teastáil a **aithint** ar mhaithe le haghaidh a thabhairt ar an bhfadhb. **5 Machnamh** a dhéanamh ar thionchar féideartha an ghnímh.